

WEDERKERIGHEID

MET MIJ, VIA HEN. VOOR ONS, NAAR JOU?

Wederkerigheid lijkt een ouderwets woord. Maar als je naar de maatschappelijke praktijk van vandaag kijkt, dan is het begrip enorm actueel. Denken we aan discussies over activering van leefloners, (vermaatschappelijking van de) zorg, het basisinkomen, herverdelingsmechanismen, vrijwilligerswerk of integratie: telkens opnieuw is 'wederkerigheid' een belangrijk element. Want deze term wordt fundamenteel anders geïnterpreteerd, nagestreefd, gerealiseerd afhankelijk van hoe je naar de samenleving en het samenleven kijkt. De ene denkt aan 'voor wat hoort wat', de andere aan reciprociteit of solidariteit', maatschappelijk relevant mogen en willen zijn. En hoe denken wij er zelf over?

Verslag Dinsdag 25.08: Wederkerigheid, de 'vergeten' weg naar Welzijn

Als het over welzijn en geluk gaat, dan speelt wederkerigheid een absolute hoofdrol. Daar laat ze zich niet zurig afwegen als op een weegschaal. Zonder gulle wederzijdsheid en wederkerigheid was het mensenleven overigens al lang gestokt. Welvaart spoort (veel te veel) op macht en eigenbelang. Goede zorg en welzijn, tevredenheid en *verzoeting* kunnen alleen maar gedijen op een bedje van mededogen en gratuite generositeit. Daarom ook dat *de therapeutische kracht van de Kleine Goedheid* (het vrijwilligerswerk) zo hoog is. Daarom dat een *welbegrepen* 'vermaatschappelijking' zo belangrijk is om van deze maatschappij opnieuw een samenleving te maken.

INSPRAAK

Eddy Van Tilt

Studeerde psychologie en criminologie aan de KU Leuven. Hij heeft 35 jaar begeleidingswerk achter de rug en was 15 jaar eindredacteur van het kritische welzijnstijdschrift *Oikonde Nieuws*. Hij publiceerde recent *De schaduw van de verlichting, De westerse worsteling met welzijn*.

WEDERWOORD

Jo Vandeurzen

Vlaams minister van Welzijn, Volksgezondheid en Gezin

Johan Tourné

Nationaal secretaris Ziekenzorg-CM

Verslag: Wederkerigheid, de 'vergeten' weg naar Welzijn

INLEIDING

Carien Neven

Maandag kregen we een boeiende uitleg van Dirk Geldof over wederkerigheid en superdiversiteit. Het is niet de bedoeling van deze Zomeruniversiteit dat we jullie kant-en-klare pakketten mee geven, voor in afdelingen of op het werk. Wel dat we jullie laten nadenken over bepaalde tendensen in de samenleving, in het sociaal werk. We presenteren thema's die soms wat gevoelig liggen, proberen inzicht te geven.

Hoe gaan we om met wederkerigheid? Denken we vanuit 'Voor wat hoort wat', 'als ik wat voor je doe, dan verwacht ik dat je iets terugdoet'?

Johan Boucneau zei dat we verder moeten gaan, naar altruïsme.

Wederkerigheid, dat is een hele schakering.

INSPRAAK

Eddy Van Tilt

Ik ga het hebben over wederkerigheid, relationaliteit, het belang van relationaliteit en het verdrukt belang van relationaliteit.

Actieve welvaartsstaat

In 1999 beluisterde ik Frank Vandenbroucke over de actieve welvaartsstaat. Hij zei: "Wij zullen heel veel investeren in mensen, hen vorming geven, zodanig dat ze onderdeel worden van die welvaartsstaat." Iemand vroeg: toen: "Maar, mijnheer de minister, als we zoveel geïnvesteerd hebben in mensen, en ze willen dan nog niet werken, ... mogen we ze dan nog niet sanctioneren?" Vandenbroucke antwoordde: "Ja natuurlijk, als we er zoveel in geïnvesteerd hebben, dan is het logisch dat we hen sanctioneren."

Ik heb daarna een opiniestuk in de Standaard geschreven: "Ik vrees dat deze actieve welvaartsstaat het spook van de onverdraagzaamheid gaat activeren. Activeren kan wel eens een nieuw woord worden voor uitsluiting, een nieuwe methodiek om mensen links te laten liggen."

Dalrymple heeft een punt als hij zegt dat het niet altijd de fout van de maatschappij is als mensen niet mee kunnen, want zo kunnen we mensen niet in hun kracht laten komen. Maar hij zegt ook dat we vaak veel te veel eieren onder mensen leggen. Waar een wil is, is een weg...

Een interview met mij kreeg als titel: "Activeren op een bedje van mededogen": dat bedje van mededogen zijn we gaandeweg kwijt geraakt. Vandaag zitten we sterk in het voor-wat-hoort-wat discours, de berekende en berekenende wederkerigheid.

Systeempfouten

Eén van de drives om mijn boek te schrijven was: hoe is het mogelijk dat we de systeempfouten niet zien die zo manifest aanwezig zijn in onze samenleving bv. burn-out en stress, massa's anti-depressiva. Wat houdt ons tegen om te zien dat die systeempfouten te maken hebben met de overdrive van de rationaliteit en de bagatellisering van de relationaliteit. We denken dat we met ons verstand, en alleen met ons verstand alle problemen, ook de menselijke en maatschappelijke, kunnen oplossen. We zitten in de cultuur van de CCC, over-consumeren, over-concurreren, over-controleren. We mogen niet vergeten dat het nog maar 100 jaar is dat we niet moeten scharrelen om in leven te blijven...

Onze beheptheid met preventie en perfectie is niet meer normaal. Er moeten ook overal schuldigen gevonden worden. Met emancipatie is niks fout, wel als zelfbeschikking doorslaat. Dat creëert een hoop van ellende door vervreemding.

Relationaliteit

Gebrek aan relationaliteit zorgt voor moeilijk aanvaarden. In de geschiedenis heeft de mensheid altijd manieren gevonden om om te gaan met het noodlot, om dat draaglijk te maken, bv. door te geloven in het leven in het hiernamaals. Dat zijn we kwijt, en dus hebben we een enorme moeilijkheid met het aanvaarden.

Ieder mens wil dragen en gedragen worden. Gedragenheid en geborgenheid zijn het fundament van het leven; zingeving de finaliteit. Ieder mens wil dragen en iets betekenen, een klein spoor achterlaten.

Als we hierop kunnen inspelen: ervoor zorgen dat mensen gedragen worden én iets kunnen betekenen, dat is therapeutisch van groot belang. De therapeutische kracht van de kleine goedheid (door vrijwilligers) noopt tot bescheidenheid bij professionelen.

Heil en heling hebben te maken relationaliteit en ethische wederkerigheid. Wederkerigheid is altijd onze levensader geweest. De wortels van wederkerigheid zijn genetisch verankerd, want we zijn kwetsbare en afhankelijke wezens. Onze cultuur geeft dikwijls de omgekeerde boodschap, dat we zelfbeschikkend zijn.

Kwetsbaar of maakbaar?

Er zijn twee natuurwetten: Wees lief voor uw naaste. Hoedt u voor vreemden.

Mensen hebben altijd in kleine groep samengewoond, 50 tot 100 personen, dat waren de naasten. De anderen waren vreemden.

Lief zijn voor je naaste doet je overlevingskracht enorm toenemen. Overgeleverd aan zijn genen zou de mens racist zijn. Racistisch zijn zit in onze genen.

De mensen zijn van nature niet alleen racistisch maar ook kwetsbaar. Daar ligt de genetische oorsprong van wederkerigheid, van moraliteit en ook van geluk. Want wederkerigheid kan ons gelukkig maken.

Daar tegenover staat die idee van maakbaarheid, van gelijke kansen, van komen tot gelijke startposities. Maar dat klopt gewoon niet. Er zijn mensen die gedoemd zijn om ongelukkig te zijn, kansarm te zijn en te blijven. Ons welzijn en ons geluk hangen af van heel veel factoren waar we totaal geen vat op hebben, die we niet kunnen manipuleren.

Onze genen bepalen tot 40-50% ons geluk. Daarnaast is er toeval: welzijn en geluk zijn afhankelijk van toeval. Onze genen bepalen ons, maar ook onze context en culturele factoren. We moeten dus leven met de beperktheid van het leven, en daarom zal mededogen heel belangrijk zijn om te kunnen spreken van een duurzame samenleving, een duurzame wereld.

Continuum

Wederkerigheid is een continuüm van ruil naar gift. Ruil: dat is het voor-wat-hoort-wat principe, de berekenende wederkerigheid, een zakelijke transactie, de registrerende weegschaal, niet gehinderd door enig idee dat niet ieder mens niet in staat is om die weegschaal in evenwicht te brengen.

Aan de andere kant van het continuüm vind je empathie en altruïsme.

Met berekenende wederkerigheid gaan we geen duurzame samenleving uitbouwen.

Nog nooit in de mensheid zijn we zo afhankelijk geweest van mekaar. Onze interafhankelijkheid is nog nooit zo groot geweest. We moeten dus die ethische wederkerigheid terug cultiveren. Die zit voor een stuk in onze genen, maar we moeten dat gaan cultiveren, en dat hebben we de laatste decennia verzuimd.

Bv. het begrip gastvrijheid. Gastvrijheid is in de bijbel, de koran, de thora een heilige plicht. Het basisidee daarachter is: jij kan ook in die problemen raken, jij kan ook moeten zwerven.

Hulp kan je soms niet teruggeven, alleen maar doorgeven.

Wederkerigheid, dat is de balans van geven en nemen, de balans van rechtvaardigheid. Ieder gezond mens heeft een soort van kompas om de billijkheid om een relatie af te wegen. Dit is niet voor-wat-hoort-wat, maar rekening houden met de context, mededogen een plaats geven.

Verdraagzaamheid: dat is je overschot van geluk doorgeven aan anderen, zelfs aan mensen die je niet kent en misschien nooit zal kennen. Maar wat als je geen overschot van geluk hebt? Heel wat gekwetste mensen voelen zich destructief gerechtigd, vandaar dat 'zinloze agressie' bestaat.

Vermaatschappelijking

Is het nu een slechte tijd voor vermaatschappelijking, mijnheer de minister?

Vermaatschappelijking in tijden van onverdraagzaamheid, meritocratie, zelfbeschikking?

Het is absoluut een slechte tijd: elke reclameboodschap zegt: om gelukkig te zijn, moet je dit product kopen.

Het is een absoluut goede tijd omdat het simpelweg noodzakelijk is om vandaag eindelijk die bocht te maken. In onze genen zitten aanzetten die we cultureel terug moeten versterken. Ik denk aan Levinas: de verantwoordelijkheid gaat de vrijheid vooraf. Onze eerste ervaring is: geraakt zijn door het gelaat van de ander. Nadien heb je de vrijheid om daar al dan niet op in te gaan.

Linders concludeert in een onderzoek dat er vraag-verlegenheid en aanbod-verlegenheid bestaan. Mensen zijn bereid om te geven, om op een zorgvraag in te gaan. Maar de cultuur van privacy, bemoei-u-met-uw-eigen-zaken maakt dat mensen verlegen zijn om op een zorgvraag in te gaan of om zorg te aanvaarden.

Nochtans: als we mensen aanspreken, dan vinden we vrijwilligers.

We moeten empathie ontwikkelen. De oude kennis die met relationaliteit te maken heeft zijn we gaan bagatelliseren, terwijl in die kennis net de vermaatschappelijking zit. De kennisbronnen die te maken hebben met het empathische, die zijn we gaan blokkeren.

De kracht van vrijwilligers, hun basishouding van aandacht en betrokkenheid heeft een enorme therapeutische kracht.

Mededogen

Ik geef een eerder doemdenkende boodschap, want een cultuur veranderen vergt tijd. Die bocht maken, daarvan gaan we de resultaten niet op korte tijd zien.

We leven vandaag al meer dan 15 jaar in een duale samenleving, waar dat er aan de ene kant mensen zijn die voor-wat-hoort-wat zeggen, maar er zijn ook steeds meer mensen die beseffen dat het mededogen op het spel staat. Ik ben met Hart boven hard gaan betogen vanuit het besef: het mededogen staat op het spel.

Ik zie dat we ons eindelijk terug organiseren. Die duale samenleving dwingt ons om te spreken. Die cultuur van CCC is over zijn hoogtepunt. Het besef begint te groeien: een goed-genoeg-relatie, een goed-genoeg-gezin, een goed-genoeg-werk is ok, ipv de lat zo hoog te leggen.

Sharing wordt opnieuw trendy. Men zegt weleens dat onze kinderen het met minder moeten stellen, maar dat is misschien een zegen. De lat almaar hoger leggen, is ongelukkigheid creëren.

Ik zie dat er terug beweging begint te groeien. En een organisatie die zichzelf 'beweging' noemt, daarvan mogen we veel verwachten.

Van alwetende burgers groeien we opnieuw naar een zoekende samenleving.

Je kan niet het beheersingsdenken, het consumeren, ... vereren en tegelijkertijd hopen dat een samenleving verdraagzamer wordt.

We moeten de systeemfouten van onze samenleving onder ogen zien.

WEDERWOORD

Jo Vandeurzen

Relaties

We voeren geen beleid vanaf een wit blad: we zijn waar we zijn, in een land waar we staan. Maar: ik denk dat ik een politicus ben met een duidelijke ideologische overtuiging. De christen-democratie is mijn manier om te denken.

Mijn ideologie gaat ervan uit dat mensen maar zin hebben om te leven doorheen relaties met mensen.

Er zijn partijen die zeggen dat de overheid de mensen in een bepaalde condities moet plaatsen om een bepaalde samenleving te krijgen.

Volgens ons moet de staat niet inzetten op het individu, maar op het samenleven, het relationele. Als mensen kiezen voor interactie in het gezin, in verenigingen, in het werk: daarin zitten de goede incentives. Je gelooft dan dat zorg goede zorg is, als het gaat over de relaties tussen mensen. Alle werkelijke leven is ontmoeting. Dat is voor mij in de zorg een essentieel uitgangspunt. Authentieke ontmoeting is voor mij de basis in de organisatie van de zorg en welzijn. Er moet iets gebeuren in de relatie tussen mensen.

Betekenen

Als ik pleit voor de vermaatschappelijking van de zorg, dan gaat het daarover. Onze samenleving probeert kwetsbaarheid buiten beeld te houden, maar wij moeten daar net de voet tussen de deur houden. Als er iets gebeurt in het gezin van de 'hardwerkende Vlaming', dan moeten we tijd maken voor die wereld van kwetsbaarheid.

Als je aan zorg doet vanuit het perspectief dat mensen nog iets voor de samenleving betekenen, dat zorgverstrekkers in de mindset van de patiënt komen, dan ben je bezig met vermaatschappelijking van de zorg. Het gaat om zorg die zich organiseert in het leven van elke dag, niet alleen achter muren van organisaties en instellingen.

Die opvatting leidt tot heel veel vragen en verwachtingen.

Perspectief

We moeten onze zorg mee desinstitutionaliseren. We hebben ontzettend goed ziekenhuizen, zorginstellingen. Maar we moeten kijken vanuit het perspectief van de zorgvrager, en voor die zal het worst wezen of de zorg past in het gehandicaptenbeleid, of RIZIV-gefinancierd is.

We beschikken over veel geïnstitutionaliseerde zorg die we moeten heroriënteren naar thuisondersteunende zorg en intersectorale zorg.

Onze voorzieningen doen ontzettend veel goede dingen. Maar het paradigma is gewijzigd: hoe kunnen we de gehandicapte in zijn eigen kracht zetten, inclusief benaderen, zodat hij participeert aan de samenleving? Hoe benaderen we de gehandicapte minder vanuit de logica van de voorzieningen?

Als we die paradigmashift doen, dan is het vanuit die overtuiging: vertrekkende vanuit de zorgvrager. Als de financiering niet meer komt naar de voorziening, maar naar de zorgvrager, dan is die hele sector bezig om die mindshift te maken.

Diezelfde mindshift zie je ook in de residentiële ouderenzorg. Ook dat concept moet veel meer interactief zijn met zijn omgeving, ouderenzorg moet een knooppunt zijn van zorg.

Mensen kunnen dus maar gelukkig zijn in een zorgsituatie als ze deel kunnen uitmaken van de samenleving.

Opgelet, wij zeggen niet: wij trekken ons terug, en leggen alle verantwoordelijkheid bij de mantelzorger.

Je moet ruimte hebben voor interactie en ontmoeting, het netwerk van vrijwilligers ondersteunen: dat is de beweging die we moeten maken.

Wat kunnen we vanuit welzijn doen voor de opvang van de vluchtelingenstroom, vroeg ik in een gesprek met het Vluchtelingenwerk Vlaanderen? Het antwoord ging niet over de vraag naar bijkomende capaciteit in grote centra – die is natuurlijk ook nodig. Maar: we krijgen veel vragen van gastgezinnen die iemand willen opvangen. Mensen melden zich: wat kunnen we doen? - dat is ook die 'kleine goedheid'. Als we daarin slagen om die vraag goed te omkaderen, dan zou dat een mooi model zijn van vermaatschappelijking.

Participeren

Vermaatschappelijking wil ook zeggen: weg van het medisch model. In het concept van de Vlaamse Sociale Bescherming vind je dat perspectief ook terug. Het punt is niet: leidt dat tot het repareren van de Hardwerkende Vlamingen? Wel: wat doen we om ervoor te zorgen dat mensen met een langdurige zorgvraag kunnen participeren aan de samenleving? Alle participatie van mantelzorgers of

vrijwilligers is niet ingegeven vanuit de vraag: leidt dit tot genezen? Wel: leidt dit tot participatie aan de samenleving en de kwaliteit van leven?

Dit verhaal omzetten in de praktijk zal veel tijd nodig hebben. Het zal tijd vragen om in al zijn consequenties operationeel te worden.

In de jeugdhulp, om een andere sector te noemen, moeten we eerst kijken naar de jongere zelf, en zijn eigen netwerk. Wat is er in dat gezin nog mogelijk? Wat heeft die jongere nog, wat is in zijn omgeving nog mogelijk?

Context

In de gehandicaptenzorg kijkt men momenteel nog zeer weinig naar de context van de gehandicapte, naar wat in zijn omgeving nog mogelijk is. Wel naar graden van handicap e.d.

We gaan in de gehandicaptenzorg nochtans diezelfde analyse maken: wat kunnen we in die context versterken en waarderen? En wat is er nodig als die ondersteuning door de directe omgeving niet meer mogelijk is? Als we echt willen vermaatschappelijken, als we echt willen waarderen hoe fantastisch het is als mensen voor mekaar kiezen, als mensen oprecht kiezen voor wederkerigheid, dan moeten we dit kunnen zeggen: als er grenzen zijn aan jullie engagement, dat moeten we er zijn met de ondersteuning die er nodig is.

Wij moeten een beleid trachten te voeren waarin we zeggen aan iedereen die zich onbaatzuchtig engageert voor een kwetsbare persoon: fantastisch dat jullie dat doen, en we gaan jullie daarin ondersteunen. Wij moeten aan die mensen kunnen zeggen dat de samenleving zorgzaamheid voor mensen wil waarderen en ondersteunen. In de gehandicaptenzorg moeten we aan bejaarde ouders kunnen zeggen: jullie hebben je hele leven meer gedaan dan dat we redelijkerwijze van jullie kunnen verwachten, we zullen er zijn om die zorg over te nemen als het nodig is. Vandaar die handicap ondersteunende financiering.

Dat soort van vermaatschappelijking is in Vlaanderen gigantisch aanwezig. Voor ons beleid bestaat er in Vlaanderen een absolute bereidheid.

Wederkerigheid moet ook inzetten op het verhelpen van de asymmetrie in de beschikbaarheid van informatie, het versterken van de zorgvragers. En het middenveld moet zwaar geappelleerd worden. Buurtgerichtheid is cruciaal. We moeten nieuwe communities bouwen waarin het idee voor iemand zorg te dragen vanzelfsprekend is. We moeten verenigingen, lokale besturen hiervoor mobiliseren. Stel dat we ook kunnen gaan voor een piste van ondersteuning van kleine initiatieven voor opvang van vluchtelingen, dan zouden we een fantastisch verhaal kunnen schrijven.

Dat spoor van zorg die zich integreert in het leven van elke Vlaming, dat spoor bestaat reeds.

Er zijn zeker nog tekorten in de zorg, maar er zijn zoveel dingen die heel goed lopen.

Johan Tourné

Onze slogan is: 'Ziekenzorg CM, waar mensen het voor mekaar opnemen'. die zin drukt uit hoe wij wederkerigheid zien in Ziekenzorg, welke ambitie wij daarin hebben.

Er zou ook kunnen staan: waar mensen het voor anderen opnemen. Maar er staat *mekaar*: dat is hoe wij de essentie van wederkerigheid zien, wat onze ambitie op dat vlak is.

Eén woord komt vaak terug in onze voorstellingsbrochure: bondgenoot. We willen bondgenoten zijn voor mekaar, gezonden, zieken, mantelzorgers. Het is een alliantie die mensen met mekaar aangaan, daarrond draait het bij Ziekenzorg.

Wederkerigheid hoort bij ons DNA, is niet nieuw, maar hoe vullen we dat vandaag de dag in?

We worstelen met die wederkerigheid, hoe we daaraan vorm willen geven.

Wederkerigheid zit op een lijn tussen ruil (vrijwilligersvergoeding, andere voordelen?) en altruïsme (enkel voor de goede zaak). We zijn daarin sterk zoekende, want we worden daarin door verschillende spelers uitgedaagd.

Wederkerigheid heeft veel te maken met gelijkwaardigheid. Gelijkwaardigheid realiseren in relaties is niet altijd evident, maar wel een sleutelbegrip. Relativering, teruggaan tot de essentie: dat vinden vrijwilligers heel belangrijk en komen ze steeds tegen. Die gelijkwaardigheid is heel belangrijk.

Uit Nederlands onderzoek blijkt dat heel veel zorgbehoevenden eerder kiezen voor zorg als die aan een redelijke kostprijs georganiseerd is in de buurt. Liever dan om die vraag te stellen aan hun eigen familie, hun eigen omgeving.

Hoe komt het dat mensen eerder kiezen voor georganiseerde hulp, dan om hun eigen netwerk te mobiliseren?

Gaan de mensen die zorg het meest nodig hebben, dan in de kou blijven staan? Komen degenen die het meest mondig zijn eerder aan bod komen?

Bij Ziekenzorg proberen we daarom zwaar in te zetten op ontmoetingen, zodat mensen relaties aangaan, om zo tot oplossingen te komen, informele zorg mogelijk te maken.

De overheid vraagt ons steeds meetbare resultaten. Maar wij vragen aan onze Ziekenzorgkernen ook vaak kwantitatieve normen, een bepaald aantal activiteiten, bezoeken, bestuursvergaderingen... Het moet meetbaar, tastbaar zijn: er ligt een uitdaging om terug meer een wederkerigheid van vertrouwen te realiseren, ook in onze vereniging.

Vermaatschappelijking van de zorg moet een A-plan zijn. Mantelzorgers zien vermaatschappelijking van de zorg of vrijwilligerswerk als een B-plan. Als het de professionelen niet meer lukt, dan worden de mantelzorgers of vrijwilligers ingeschakeld. Het wetsontwerp omtrent het statuut van de mantelzorger dat nu voorligt zegt bv. dat een mantelzorger minstens 18 uur moet realiseren... We moeten hiernaar op een andere manier kijken, om wederkerigheid te realiseren.

WEDERWOORD

Tess

Ik heb ASS en ik vind dat voorzieningen mij te weinig vrijheid geven, me niet vertrouwen alhoewel ik de regelgeving soms beter ken dan mijn begeleiders.

Jo Vandeurzen

We hebben goede voorzieningen, maar er is inderdaad een mindshift nodig.

Richard Jans

We krijgen als vrijwilliger een steeds grotere *verantwoordelijkheid* toegeschoven. We moeten ons serieus verzekeren want we zijn sterk aansprakelijk bij fouten.

Jo Vandeurzen

Wie verantwoordelijkheid neemt, krijgt aansprakelijkheid. Je kan geen wet maken waarin staat dat een vrijwilliger niet aansprakelijk is. Je moet proberen ervoor te zorgen dat de druk voor die vrijwilligers niet te hoog wordt.

We proberen in Vlaanderen een mantelzorgbeleidsplan te maken. Daarvoor hebben we criteria nodig, om rechten te geven. Maar het is niet mogelijk, niet nodig, niet wenselijk dat we als overheid alles regelen. Dan begin je met een juridisch jargon dat het natuurlijke inperkt.

Je kan geen goede vermaatschappelijking installeren, als we niet erkennen dat dit voor alle aspecten van de samenleving gevolgen heeft: wonen, werken, gezonde voeding, onderwijs, ...

Eddy Van Tilt

De minister van Welzijn zou de eerste minister moeten zijn...

Welzijn heeft in de eerste plaats met een cultuur te maken, en aan die cultuur moeten we kunnen sleutelen.

We moeten ervoor zorgen dat mensen met goesting blijven zorgen.

We moeten vrijwilligers vrijwilligers laten blijven.

Jo Vandeurzen

Ik vind dat in de Groep van Tien dit issue voor de vakbond een gespreksonderwerp zijn: de kwaliteit van het werk, ... Als je mensen niet wil uitpersen, dan moet je daarover het gesprek voeren.

Lizy Cosemans

Mantelzorgers, vrijwilligers, professionelen: ze kunnen niet zonder mekaar. We moeten op *lokaal* niveau zoveel mogelijk initiatieven kunnen nemen om die mantelzorgers te ondersteunen, gesteund door de provinciale organisaties. Dat is onze eigen verantwoordelijkheid als organisaties.

Eddy Wintmolders

Superdiversiteit en wederkerigheid zijn niet vanzelfsprekend. We kennen mekaar steeds minder, kunnen we dan nog rekenen op wederkerigheid?

Jo Vandeurzen

Superdiversiteit en zorg zijn belangrijk thema's voor de komende jaren.

We gaan onze social profit moeten aanleren dat hun personeel een weerspiegeling moet zijn van de samenleving waar men actief is, en jongeren overtuigen voor scholing terzake. De nieuwe zorgcampus in Genk is daarvoor belangrijk.

De bereikbaarheid van onze zorg in de diverse gemeenschappen is een werkpunt.

Superdiversiteit is eerder een opportuniteit dan een probleem. Het is een basishouding voor een voorziening in die omgeving om daarmee te kunnen omgaan. Kunnen we communities bouwen waar die zorg mogelijk is? Is de buurt voor mij een aangeboren biotoop? Als dat voor mij geen identiteit, geen betrokkenheid creëert, dan wordt het moeilijker om de kloven te overbruggen. Dat zal de weg te gaan zijn: multiculturaliteit omzetten in een gevoel van gemeenschappelijkheid.

Eddy Van Tilt

De dag dat 'sociaal zijn' de norm wordt, dan zijn we er.